

Związki pryscylianizmu z nikolaizmem na podstawie pism pryscylianów i antypryscylianów

Wśród wielu zagadnień w nauce pryscylianów, które wymagają pogłębionej refleksji, znajduje się kwestia, czy krytycy pryscylianizmu słusznie łączyli go zarówno z błędami doktrynalnymi, jak i z seksualną rozwiązłością. Kwestia rozwiązłości zasługuje na to, aby przyjrzeć się jej bliżej, niż robili to dotąd badacze pryscylianizmu¹. Niektórzy uczeni uważają, że dokumenty kościelne, które pojawiły się na Półwyspie Iberyjskim, traktujące o relacjach pomiędzy kobietami a mężczyznami, są odpowiedzią na pytanie o niedozwolone związki w kręgach pryscylianów².

Ks. KRZYSZTOF SORDYL – dr hab., kapłan diecezji bielsko-żywieckiej, absolwent Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Dotychczasowe prace: „Bóg i tajemnica człowieka. Studium *Wykładu wiary prawdziwej* Jana z Damaszku”; „Wczesnochrześcijańskie pojęcie Boga. Polemiczne aspekty teologii Nowacjana w *De Trinitate*”; „Pryscylianizm. Teologia i historia”. W latach 2008-2014 przebywał na stypendium w Rzymie i kontynuował badania naukowe w Instytucie Patrystycznym „Augustinianum”. Autor artykułów z teologii patrystycznej dotyczących historii dogmatu. Obecnie przygotowuje kolejne publikacje o początkach chrześcijaństwa w starożytnej Hiszpanii oraz wydania związanych z nimi tekstów źródłowych.

¹ Zagadnienie to podejmowało wielu uczonych specjalizujących się w tematyce pryscylianów. Podaję tylko niektóre opracowania: A. D'ALÈS, *Priscillien et l'Espagne chrétienne à la fin du IV siècle*, Paris 1936; A. PUECH, *Les origines du priscillianisme et l'orthodoxie de Priscillien*, BALAC 2 (1912), 81-95, 161-213; H. CHADWICK, *Priscillian of Avila. The occult and the charismatic in the early church*, Oxford 1976; E.CH. BABUT, *Priscillien et le Priscillianisme*, Paris 1909; R. LÓPEZ CANEDA, *Prisciliano. Su pensamiento y su problema histórico*, Santiago de Compostela 1966; V. BURRUS, *The making of a heretic: gender, authority and the Priscillianist controversy*, Berkeley 1995; S.J.G. SÁNCHEZ, *Priscilien, un chretien non conformiste*, Théologie Historique 120, Beauchesne, Paris 2009; M. CONTI, *Priscillian of Avila: The Complete Works*, New York 2010; A. OLIVARES GUILLEM, *Prisciliano a través del tiempo. Historia de los estudios sobre el priscilianismo*, La Coruña 2004.

² W odniesieniu do synodów korzystam z opracowania: *Dokumenty synodów od 50*

Niektórzy naukowcy sugerują, że dekrety te odzwierciedlają działania biskupów zmierzające do tego, aby kobiety były bardziej uległe mężczyznom zarówno w grupach pryscylianek, jak i poza nimi³. Co więcej, istnieje niezgodność wśród niektórych uczonych co do zagadnienia, czy Pryscylian był kiedykolwiek oskarżony o nikolaizm⁴.

W artykule tym przeanalizuję literaturę pryscylianek i antypryscylianek⁵, której autorzy byli odpowiedzialni za oskarżenie Pryscyliana i jego zwolenników o rozwiązłość seksualną. Podejmę także próbę oceny, czy słuszne są twierdzenia, że nikolaizm był istotną cechą wspólnoty pryscylianek. W analizie tych problemów należy także rozróżnić fałszywe informacje na temat wolności seksualnej w kontekście grupy pryscylianek i to, co zostało oficjalnie zapisane w dekretach kościelnych.

Podstawowy problem, który należy rozwiązać, to kwestia, czy seksualna rozwiązłość i nikolaizm w czwartym wieku zostały już zidentyfikowane jako pewnego rodzaju topos. Zagadnienie to pojawiło się w pierwszym wieku i powróciło w średniowieczu. Czytając jednak teksty dotyczące kontrowersji pryscylianek wyłącznie pod tym kątem, badacz naraża się na ryzyko błędnej interpretacji źródła.

Jedno z pism, które porusza to zagadnienie, powstało w późniejszych fazach sporu pryscylianek, już po egzekucji Pryscyliana. Jest to list *Ad Ctesiphontem* Hieronima (datowany na 415 r.), w którym autor połączył pryscylian z nikolaizmem⁶. Pojawia się jednak pytanie: czy Hieronim po raz pierwszy opisał tę zbieżność, czy też jedynie potwierdzał i precyzował opinie o rozwiązłości seksualnej pryscylianek?

do 381 roku, red. A. Baron – H. Pietras, *ŻMT 37 (SCL 1)*, Kraków 2006, 292-294; *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, red. A. Baron – H. Pietras, *ŻMT 52 (SCL 4)*, Kraków 2010, 120-133. Ważne komentarze znajdują się także w: J. ORLANDIS – D. RAMOS-LISSON, *Historia de los concilios de la España romana y visigoda*, ed. Universidad de Navarra S.A., Historia de la Iglesia 13, Pampelune 1986, 65-100; 137-150. Ogólny zarys nowego ujęcia tematu zobacz w: R. VAN DAM, *Leadership and Community in Late Antique Gaul*, Berkeley-Los Angeles 1985, 87-114.

³ V. BURRUS, *The making*, 109-114.

⁴ H. CHADWICK, *Priscillian*, 168. H. Chadwick, uważa, że Bachariusz odpierał oskarżenie o nikolaizm, odrzucając pryscylianizm. V. Burrus zauważa pewną niespójność argumentacji. Por. V. BURRUS, *The making*, 58, przyp. 62.

⁵ Podział ogólny zobacz w: K. SORDYL, *Pryscylianizm. Teologia i historia*, Kraków 2015, 16-20; analiza szczegółowa w rozdziale I, pt.: *Krytyka źródeł*: K. SORDYL, *Pryscylianizm*, 23-89.

⁶ HIERONYMUS, *Ad Ctesiphontem*, PL 45, 1692-1695. Zobacz także: A. FERREIRO, *Jerome's polemic against Priscillian in his letter to Ctesiphon (133,4)*, REAug 39 (1993), 309-332.

Powiązanie nikolaityzmu z rozwiązłością seksualną pojawia się literaturze wczesnochrześcijańskiej przed Hieronimem, przede wszystkim u Ireneusza z Lyonu i Klemensa z Aleksandrii⁷. Obaj ci ojcowie zgadzali się co do tezy, że sekta nikolaitów, która rozwinęła się w ich czasach, została założona przez Mikołaja z Antiochii (Dz 6, 5-6; Ap 2, 6 i 14-15). Ireneusz i Klemens udowadniają, że nikolaityzm był już wtedy doktryną kojarzoną z deprawacją seksualną⁸. Podążając za opiniami Ireneusza, kolejni ojcowie Kościoła, tacy jak Teodoret i Epifaniusz, wypowiadali się krytycznie na temat Mikołaja z Antiochii⁹. Autor *Refutatio* natomiast, w znacznej mierze opierając się na Ireneuszu, oskarżył Mikołaja o bycie duchowym przywódcą różnych grup gnostyckich¹⁰.

Zasadniczo w tych dyskusjach istotna była kwestia przypisywania sobie przez wspólnoty gnostyckie rzekomej sukcesji apostoelskiej, co skutkowało by ich uwiarygodnieniem. K.A. Fox słusznie zauważa, że gnostycy dążyli do tego, aby odeprzeć ataki katolików, utożsamiając ich założyciela z apostołem lub kimś blisko z nim związanym¹¹.

Podobna jest opinia A. Ferreiro, który powołuje się na wspomnianego już K.A. Focha, a mianowicie, że jest bardzo wątpliwe, iż nikolaici byli „gnostykami” już w pierwszym wieku, w przeciwieństwie do tego, co twierdzili Ireneusz i Klemens¹².

Analizując okres od drugiej połowy II wieku, należy stwierdzić, że prawdopodobnie nikolaityzm nie istniał wtedy jeszcze jako zorganizowana sekta. Przed Ireneuszem doktryna nikolaitów była już na tyle rozwinięta, że mogła zostać wykorzystana do tego, by potępić określone grupy lub jednostki za rozwiązłość seksualną. W podsumowaniu można powiedzieć, iż nie można dokładnie określić czasu rozpadu sekty nikolaitów, a co za tym idzie, jej szczegółowego wpływu na określonych współczesnych jej pisarzy i wspólnoty chrześcijańskie.

⁷ IRENAEUS, *Adversus Haereses* I, 26, 3, SCh 264, ed. A. Rousseau – L. Doutreleau, Paris 1979, 207-208; CLEMENS ALEXANDRINUS, *Stromata* III, 4, GCS 2, ed. O. Stählin, Leipzig 1906, 207-208.

⁸ Zobacz dyskusję w: K.A. FOX, *The Nicolaitans, Nicolaus and the early Church*, „Studies in Religion, Sciences Religieuses” 23/4 (1994), 490-493. Spis patrystycznych źródeł na temat nikolaityzmu znajduje się w: É. AMANN, *Nicolaites*, DTC XI (1931), 499-506.

⁹ EPIPHANIUS, *Panarion* 25, ed. F. Williams, *The Panarion of Epiphanius of Salamin*, Leiden 1987, 77-82. Por. także: K.A. FOX, *The Nicolaitans*, 491-492.

¹⁰ *Refutatio omnium haeresium* 7, 36, GCS 26, ed. P. Wendland, Leipzig 1916, 222-223; K.A. FOX, *The Nicolaitans*, 494-495.

¹¹ K.A. FOX, *The Nicolaitans*, 493-494.

¹² Tamże, 495-496.

Pryscylianie żyjący w IV wieku w zachodniej części Cesarstwa stali się celem oskarżeń o nikolaityzm, o czym informują źródła zarówno katolickie, jak i pryscylikańskie. Pisma te zostały podzielone na dwie główne grupy. Pierwsze to te, w których wspomina się o nikolaitach. Druga grupa składa się z tekstów, które mówią ogólnie o rozwiązłości seksualnej. Dodatkowo obie grupy można podzielić na teksty, które zostały napisane na Półwyspie Iberyjskim oraz pisma innego pochodzenia.

Warto zauważyć, że nieliczne wzmianki na temat nikolaityzmu pochodzą od autorów najbliższych pryscylianom. Pierwszym z nich jest Bachiarusz, który w *De fide*, aby oczyścić się z jakichkolwiek podejrzeń o herezję, odrzucił stanowczo nikolaityzm: *Nicolao [...] refuse-runt*¹³. Bachiarusz odpowiadał na wyraźne oskarżenie o rozwiązłość seksualną kojarzoną z pryscylianami, ale oparte tylko na przekazie ustnym (prawdopodobnie pogłoskach i plotkach), niemające natomiast odzwierciedlenia w żadnym oskarżeniu synodalnym. Fraza *Nicolao diacono in haeresim declinante* jest odbiciem tradycji, mówiącej, że Mikołaj diakon popadł w apostazję i rozwiązłość seksualną, po tym jak apostołowie wyświęcili go w Jerozolimie. W konsekwencji rozwiązłość seksualna nikolaitów stała się jedynym przedmiotem zainteresowania w ich doktrynie.

Pewne analogie dotyczyły Pryscyliana, ponieważ został on mianowany biskupem, rzekomo odstąpił od wiary i dopuścił się doktrynalnego i moralnego błędu, tak jak Mikołaj. Tak opisująca Pryscyliana i jego uczniów tradycja najwyraźniej obecna jest *Kronice* Sulpicjusza Sewera, chociaż on sam Pryscyliana nigdy nie nazwał wprost nikolaitą. Odniesienie do tego tekstu jest jednak istotne w kontekście naszych rozważań¹⁴.

Bachiarusz natomiast w swej zwięzłej wypowiedzi nie potwierdza opinii na temat rozwiązłości seksualnej Pryscyliana. W *De fide* nie rozwija tej kwestii ani nie nazywa pryscylian nikolaitami.

W *Traktatach* Pryscyliana znajdują się dwa ważne fragmenty, które dotyczą nikolaityzmu.

Pierwszy z nich brzmi następująco: „Niech będzie wyklęta nauka nikolaitów, jak również każda mająca udział w uczynkach Sodomy i Gomory, która czyni bezbożne Bogu nienawistne albo ustanawia, albo

¹³ BACHIARIUS, *De fide*, PL 20, 1020-1021. Por. H. CHADWICK, *Priscillian*, 168.

¹⁴ SULPICIUS SEVERUS, *Chronica* 47, 1 – 50, 3, Sch 441, ed. G. De Senneville-Grave, Paris 1999, 333-343.

się ich dopuszcza”¹⁵. Przez odwołanie do Sodomy i Gomory autor przekonuje, że odrzuca różne formy dewiacji seksualnej.

Drugi fragment to kolejne potępienie nikolaitów: „Niech będzie wyklęty, kto nie potępia rozpusty nikolaitów i wielu rozmaitych grup demonów, o których wspomniano w pismach, wraz z uczniami i nauczycielami, jak również wyklęci niech będą ci, którzy ich czyny naśladowają”¹⁶.

Autor *Traktatu I* krytykuje tych, którzy nie potępiają błędnych nauk i braku moralności u nikolaitów. Ich niemoralność została tu przedstawiona jako inspirowana przez demony.

Wyraźne zarzuty dotyczące deprawacji seksualnej wśród pryscylian zmusiły autora *Traktatów* do jednoznacznego zdystansowania się od nikolaityzmu i odrzucenia go¹⁷. Autor *Traktatów* wykorzystał nawiązanie Bachariusza do nikolaityzmu na swoją korzyść, aby odrzucić oskarżenia o moralną deprawację, szczególnie posługując się obrazem Sodomy i Gomory i ich demonicznego wpływu. Należy również zwrócić uwagę, że omawiane fragmenty nie posiadają rozbudowanego komentarza. Staże się to widoczne, gdy zestawimy je z innymi kwestiami, które dużo bardziej interesują autora *Traktatów*.

Pryscylian i jego zwolennicy starali się przede wszystkim odeprzeć oskarżenia o gnozę i manicheizm. Jeśli chodzi o nadużycia seksualne, na podstawie *Traktatów* można wywnioskować, że ta kwestia z pewnością nie jest najważniejsza w ich odpowiedzi biskupom katolickim.

Kolejna interesująca kwestia dotyczy tego, w jakiej mierze hiszpańscy biskupi koncentrowali swoją polemikę na rozwiązłości seksualnej wśród pryscylian. Krytyka dotycząca Pryscyliana była wyrażona publicznie w dekretach synodów zwoływanych na Półwyspie Iberyjskim począwszy od 380 roku. Konieczne jest jednak ustalenie, jak wiele dekretów odnosi się do kwestii nadużyć seksualnych wśród pryscylian i czy biskupi zebrani na synodach kiedykolwiek bezpośrednio oskarżyli ich o nikolaityzm.

¹⁵ PRISCILLIANUS, *Tractatus I, Liber apologeticus*, CSEL 18, 7; PLSuppl 2, 1416: „Anathema autem sit doctrina Nicholaitarum partemque cum Sodoma habeat et Gomora quisque odibilia deo sacrilegia aut instituit aut sequitur”. Na temat odrzucenia herezji przez Pryscyliana zobacz: R. VAN DAM, *Leadership*, 95.

¹⁶ PRISCILLIANUS, *Tractatus I*, CSEL 18, 23; PLSuppl 2, 1427: „Anathema sit qui Nicolaitarum fornicationes et multimoda ostensa in scribturis cum discipulis et doctoribus suis daemona non damnat uel qui eorum opera secantur”.

¹⁷ W *Traktacie I i II* Pryscylian zawarł swoje wyznania wiary. A te są niewątpliwie późniejsze niż synod w Saragossie, kiedy już oskarżano go o herezję. Dlatego część uczonych uważa, że są to pisma mające na celu odparcie zarzutów.

Pierwsze zgromadzenie biskupów, które zajęło się praktykami wspólnoty pryscylikańskiej, to synod w Saragossie (380 r.)¹⁸. Jednakże biskupi zebrani w Saragossie nie wymieniają Pryscyliana ani jego zwolenników z imienia, przynajmniej w tej wersji, która obecnie stanowi źródło dla badaczy¹⁹. Zasadniczo synod ostrzegał katolickie wspólnoty przed pryscylianami.

Synod zajął się pryscylianizmem, choć wtedy nie było to tak oczywiste, jak dwie dekady później, kiedy pryscylianizm rozwinął się na terenie całego Półwyspu Iberyjskiego, a zwłaszcza w hiszpańskiej Galicji i Luzytanii. Co dokładnie znajdowało się w kanonach synodu w Saragossie²⁰, co mogłoby mieć pośredni lub bezpośredni wpływ na kwestię oceny, czy pryscylianie są rozwiązli?

¹⁸ Dwunastu biskupów zebrało się w Saragossie 4 października 380 r.: Fidacjusz, który prawdopodobnie przewodniczył synodowi, Delfin z Bordeaux, Eutychiusz (Eutycius), Ampeliusz, Augencjusz, Lucjusz, Itacjusz, którzy później stali się najbardziej zaciekleymi przeciwnikami Pryscyliana; Splendoniusz, Waleriusz, Sympozjusz, Karteriusz i Idacjusz. Hygin, który jako pierwszy doniósł o działaniach Pryscyliana jako nauczyciela, nie był obecny na synodzie. Por. CAESARAUGUSTA (380), red. A. Baron – H. Pietras, SCL 1, Kraków 2006, 292-294; V. BURRUS, *The making*, 28. Zobacz dyskusję w: H. CHADWICK, *Priscillian*, 68-80. Por. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, ed. J.S. Vives – T.M. Martínez – G.M. Díez, España cristiana 1, Barcelona-Madrid 1963, 88.

¹⁹ *Acta Concilii Caesaraugustani*, PL 84, 315-318; *Concilio I de Zaragoza. Texto critico*, ed. F. Rodríguez, w: *I Concilio Caesaraugustano. MDC aniversario*, ed. G. Fatás Cabeza, Zaragoza 1981, 9-25. Nie ma wątpliwości, jak zauważa V. Burrus, że „akta synodu w Saragossie w całości odzwierciedlają stosunek chrześcijan, którym przeszkadzał wpływ Pryscyliana”. V. BURRUS, *The making*, 43. Ale jednocześnie w aktach synodu imię Pryscyliana i jego towarzyszy nie jest wspomniane. Sulpicjusz Sewer jednakże przekazuje informację, że wyrok został sformułowany przeciwko Pryscylianowi, Helpidiuszowi i biskupom Instancjuszowi i Salwianowi pod ich nieobecność. Por. SULPICIUS SEVERUS, *Chronica* II, 47, 1, SCh 441, 334. Niemożliwe jest ustalenie, czy skazanie Pryscyliana i jego zwolenników było zawarte w zagubionej części *Acta*, czy Sulpicjusz Sewer wymyśla ten szczegół, żeby podkreślić swą wrogość wobec pryscylian. Sam Pryscylian potwierdza, że imiennie ani on, ani jego zwolennicy nie byli wymienieni na synodzie w Saragossie. PRISCILLIANUS, *Tractatus II, Liber ad Damasum episcopum*, ed. G. Schepss, CSEL 18, Vindobonae 1889, 35; PLSuppl 2, 1435: „Denique in conventu episcopali qui Caesaraugustae fuit nemo e nostris reus factus tenetur, nemo accusatus, nemo convictus, nemo damnatus est, nullum nomini nostro vel proposito vel vitae crimen obiectum est, nemo ut evocaretur non dicam necessitatem sed nec sollicitudinem habuit”. Zobacz także: M.V. ESCRIBANO, *Sobre la pretendida condena nominal dictada por el Concilio de Caesaraugusta del año 380*, w: *I Concilio Caesaraugustano. MDC aniversario*, ed. G. Fatás Cabeza, Zaragoza 1981, 123-133.

²⁰ Obszernie omawiam kontekst synodu, jego przebieg i skutki w monografii: K. SORDYL, *Pryscylianizm*, 66-73, 101-108.

Kanon 1 synodu w Saragossie stwierdza, że kobiety nie powinny spotykać się z mężczyznami, z którymi nie łączą ich bezpośrednie więzy rodzinne:

„1. Niewiasty wierne niech unikają towarzystwa obcych mężczyzn.

Wszystkie niewiasty Kościoła katolickiego i wierne winny być odsunięte od wspólnych lekcji i towarzystwa obcych mężczyzn; raczej niech na lekcje do nich schodzą się inne niewiasty, aby nauczać lub uczyć się, ponieważ nakazuje to apostoł²¹.

Większość uczonych zgadza się, że ten zakaz dotyczył wspólnot o charakterze ascetycznym, które zostały założone zarówno w kręgach katolickich, jak i pryscylian²². Należy przypomnieć, że Pryscylian przyznał w Trewirze, że „brał udział w niegodziwych spotkaniach kobiet²³. W tej sytuacji stosunek synodu z Saragossy do pryscylian jest zrozumiały.

Także kanon 8 jest przedmiotem sporów wśród uczonych, dyskutujących, czy biskupi mieli w nim na myśli pryscylian. Zabrania on, by dziewice przyjmowały welon przed czterdziestym rokiem życia:

„8. Niech dziewice – mniszki nie przyjmują welonu przed 40. rokiem życia. Odczytano też: Nie należy okrywać welonem dziewic, które poświęciły się Bogu, chyba że ukończyły czterdzieści lat, co potwierdzi kapłan²⁴.

Chociaż synod w Saragossie nie odnosi się wprost do niemoralnych zachowań pryscylian (wymieniając Pryscyliana czy nazwę grupy), to jednak można stwierdzić, że jego kanony odnoszą się właśnie do praktyk tam panujących. W tym kontekście nie zgadzam się z opinią A. Ferreiro, który sugeruje, że „nawet jeśli ten kanon chciał wskazać pryscylian, i tak nie poddaje surowej krytyce niemoralnego zachowania²⁵.

Inny ważny dla naszej problematyki synod to pierwszy synod w Toledo (ok. 400 r.)²⁶. Zebrał się on w czasie rozkwitu wspólnot pry-

²¹ CAESARAUGUSTA (380), 1, tłum. A. Caba, SCL 1, 293.

²² Odmienny pogląd w: V. BURRUS, *The making*, 43.

²³ Sulpicius Severus, *Chronica* II, 50, 3, SCh 441, 342: „turpium feminarum egisse conventus”.

²⁴ CAESARAUGUSTA (380), 1, tłum. A. Caba, SCL 1, 294.

²⁵ A. FERREIRO, *Priscillian and Nicolaitism*, VChr 52/4 (1998), 387.

²⁶ Około 400 r. zebrał się synod w Toledo: „Synod w Toledo odbyty przez 19 biskupów za panowania Arkadiusza i Honoriusza 7 września, za konsulatu Stylichona w 435 r. nowej ery”. TOLETUM I (ca. 400), I. *Konstytucja pierwszego synodu w Toledo (397-400)*, tłum. A. Caba, SCL 4, 120. Skąd taki sposób datowania? W Hiszpanii od V w. liczono czas od wprowadzenia tam kalendarza juliańskiego, tzn. od 1 stycznia 38 r. p.n.e. Por. TOLETUM I (ca. 400), I. *Konstytucja pierwszego synodu w Toledo (397-*

scyliańskich. Wobec zamieszania doktrynalnego w tym czasie zdecydowano postawić na pierwszym miejscu wspólne wyznanie wiary²⁷, które wskazałoby równocześnie, jakie jest stanowisko ojców synodalnych wobec dogmatu i jaki kierunek należałoby przyjąć, pisząc kanony przeciwko pryscylianom: „Są to ci, którzy wystosowali też inne oficjalne pismo zawierające postanowienie przeciwko zwolennikom Pryscyliana i herezji, którą wznieśli”²⁸. Złożono także z urzędu biskupów, którzy im sprzyjali²⁹. Sformułowano kanony o charakterze dyscyplinarnym i dogmatycznym.

Kanon 16, zajmujący się przede wszystkim gnozą, oskarżył pryscylian o odrzucanie małżeństwa ze względu na to, że zachęca ono do prokreacji:

„Jeśliby ktoś mówił lub wierzył, że przeklęte są małżeństwa ludzi, które według boskiego prawa są uważane za dozwolone, niech będzie wyklęty”³⁰.

Zakazuje on również praktyk pryscyliańskich polegających na spotkaniach mężczyzn i kobiet w domach prywatnych:

„Całkowicie zaś nie wolno ich dopuszczać do przebywania z lektorami w ich domach ani ich z nimi widywać, chyba że byłyby to siostra rodzona lub przyrodnia”³¹.

Augustyn i Filastrusz potępiają także pryscyliańską praktykę separacji małżeństw, które wstępują do wspólnoty. Natomiast *Listy Consentiusa* do Augustyna skupiają się na krytyce uprawiania magii przez pryscylian³².

400), SCL 4, 120. Synod odbywał się pod przewodnictwem metropolity Meridy: „W kościele w Toledo zebrali się biskupi, mianowicie Patruinus, Marcelus, Afrodysius, Alacianus, Iucundus, Sewerus, Leonas, Ilarius, Olimpius, Florus, Orticius, Asturius, Lampius, Eustochius, Aurelianus, Lampadius, Exuperantius z Galicji, z okręgu Alicante, miasta municypalnego Calenis, wszystkich dziewiętnastu”. TOLETUM I (ca. 400), *I. Konstytucja pierwszego synodu w Toledo (397-400)*, tłum. A. Caba, SCL 4, 120. Więcej na ten temat: K. SORDYL, *Pryscylianizm*, 157-159.

²⁷ TOLETUM I (ca. 400), *II. Reguła wiary*, tłum. A. Baron, SCL 4, 126-127.

²⁸ TOLETUM I (ca. 400), *I. Konstytucja pierwszego synodu w Toledo (397-400)*, tłum. A. Caba, SCL 4, 121.

²⁹ Tamże.

³⁰ TOLETUM I (ca. 400), *III. Anatematyzmy* 16, SCL 4, 129.

³¹ TOLETUM I (ca. 400), *I. Konstytucja pierwszego synodu w Toledo (397-400)*, 6, tłum. A. Caba, SCL 4, 122.

³² AUGUSTINUS, *De haeresibus* 5 i 70, CCSL 46, Turnholt 1979, 333-334. Zobacz także komentarz w: „*The Haeresibus*” of Saint Augustine, ed. L.G. MÜLLER, Catholic University of America Patristic Studies 90, CUA Press 1956, 64-67, 110-113. FILASTRIUS

Separacja małżeństw, co zrozumiałe, przyczyniała się do oskarżeń o niemoralność, nawet jeśli była również praktyką powstających ascetycznych grup katolickich. Już w IV wieku Pryscylian był traktowany jak heretyk, dlatego wszystko, co działo się wśród jego zwolenników, także było interpretowane w tej perspektywie.

Mimo że kanony synodalne o charakterze ascetyczno-dyscyplinarnym skierowane są przeciwko pryscylianom, Augustyn i Filastrusz w swoich pracach na temat różnych herezji nie rozwijali szczegółowo kwestii ich nadużyć seksualnych. Brak oskarżeń o cudzołóstwo, stosunki pozamałżeńskie, homoseksualizm i orgie, wysuwanych przez biskupów zebranych na tym synodzie, może mieć dwie przyczyny.

Pierwsza to trudność w udowodnieniu wielu niemoralnych zachowań ze względu na „zamknięcie” tych wspólnot. Druga ma związek z naczelną zasadą pryscylianizmu (znaną dzięki *Libra* Dyktyniusza) wzywającą do kłamstwa: „Przysięgaj, krzywoprzysięgaj, nie zdradzaj tajemnicy”³³. Augustyn był przyzwyczajony do różnych poglądów, a jednak o *Libra* Dyktyniusza mówi: *horrendae blasphemiae continentur*³⁴. Dzięki Augustynowi wiemy, że pryscylianizm bronił kłamstwa nie tylko jako uprawnionego, lecz nawet jako obowiązującego, gdy chodziło o ukrycie wierzeń religijnych przed niewtajemniczonymi³⁵.

Pierwszy synod w Bradze³⁶ (561 r.) w kanonie XI powtórzył ostrą krytykę, która znajdowała się w kanonie 16 synodu w Toledo:

„XI. Jeżeli ktoś potępia małżeństwo między ludźmi i gardzi poczęciem potomstwa – jak głosili Mani i Pryscylian – niech będzie wyklęty!”³⁷.

BRIXIENSIS, *Diversarum Hereseon Liber* 33 i 84.; R. VAN DAM, *Leadership*, 87-114 oraz: R. VAN DAM, *Sheep in Wolves Clothing: The Letters of Consentius to Augustine*, „Journal of Ecclesiastical History” 37 (1986), 515-535.

³³ Całe dzieło Dyktyniusza jest apologią maksymy Pryscyliana: „Przysięgaj, krzywoprzysięgaj, nie zdradzaj tajemnicy”. Por. DICTINIUS DE ASTORGA, *Libra*, w: *Die „Libra” des Priscillianisten Dictinius von Astorga*, ed. E. LEZIUS, w: *Abhandlungen für Alexander von Öttingen zum 70. Geburtstag gewidmet von Freunden und Schülern*, Beck, München 1898, 113-124: „jura, perjura, secretum prodere noli”.

³⁴ AUGUSTINUS, *Contra mendacium* 3, 5, PL 40, 522.

³⁵ Por. AUGUSTINUS, *Contra mendacium* 21, 41, PL 40, 548: „Sic ergo librum, cui nomen est Libra, te oportet refellere atque destruere, ut caput illud quo dogmatizant occultandae religionis causa esse mentiendum, prius esse noveris amputandum”.

³⁶ Por. M. ROLA – M. STAROWIEYSKI, *Marcin z Brakary, teksty prawnicze*, WST 2 (1984), 79-84; J. ORLANDIS – D. RAMOS-LISSON, *Historia de los concilios de la España romana visigoda*, Historia de la Iglesia 13, Pamplona 1986, 138-150; J. ORLANDIS – D. RAMOS-LISSON, *San Martino de Dumio y el II Concilio Bracarense (572)*, w: *I padri e le scuole teologiche nei concili*, ed. S. Grohe – L. Leál – V. Reale, Roma 2006, 249-262.

³⁷ BRACARA I (561), XI, w: *Martinus Bracarenensis*, tłum. M. Rola, 274-275.

Kanon XII z pierwszego synodu w Bradze potępił Pryscyliana za nauczanie, że ciało człowieka i poczęcie to znaki diabła i demonów:

„XII. Jeżeli ktoś głosi, że ciało ludzkie jest ukształtowane na obraz diabła oraz że poczęcie w łonie matki jest naśladowaniem dzieł szatańskich i dlatego nie wierzy w zmartwychwstanie ciała – jak głosili Mani i Pryscylian – niech będzie wyklęty!”³⁸.

Nauczanie to było odejściem od doktryny katolickiej. Podobny w treści jest anatematyzm 10 z Toledo:

„10. Jeżeliby ktoś mówił lub wierzył, że ciała ludzkie nie zmartwychwstają po śmierci, niech będzie wyklęty”³⁹.

Kanon 15 odniósł się do zagadnienia podjętego w Saragossie w kanonie 1 – przebywania kobiet z mężczyznami⁴⁰. Był to problem, którym zajmowało się wiele hiszpańskich synodów⁴¹. Na pierwszym synodzie w Bradze biskupi potępiли również nową praktykę „adoptowania” kobiet przez mężczyzn, którą wprowadzili pryscylianie, aby kobiety posiadające rodziny spotykały się także z innymi mężczyznami we wspólnotach pryscylikańskich. Takie postępowanie stało się podstawą oskarżeń pryscylian o niemoralne zachowanie⁴².

Wobec powyższych zarzutów należy stwierdzić, że oceny synodów wobec pryscylian są dość łagodne. Kanony z Saragossy, Toledo czy Bragi nie potępiają wprost moralności pryscylian, w tym nikolaizmu. Kanony z Bragi potępiają błędy doktrynalne. Pryscylian nazwany został gnostykiem, manichejczykiem, sabelianinem⁴³. R. Van Dam twierdzi, że istniała pewna niejasność w zarzutach wobec pryscylianizmu⁴⁴. Moim zdaniem można się z nim zgodzić tylko co do zarzutów dotyczących moralności, pozostałe (doktrynalne) są bowiem wyraźnie udowodnione i przedstawione:

a) Błędy sabeliańskie: „I. Jeśli ktoś nie uznaje, że Ojciec, Syn i Duch Święty są trzema osobami mającymi jedną naturę, moc i władzę

³⁸ Tamże.

³⁹ TOLETUM I (CA. 400), *Anatematyzmy* 10, SCL 4, 129.

⁴⁰ CAESARAUGUSTA (380), 1, tłum. A. Caba, SCL 1, 293: „1. Niewiasty wierne niech unikają towarzystwa obcych mężczyzn. Wszystkie niewiasty Kościoła katolickiego i wierne winny być odsunięte od wspólnych lekcji i towarzystwa obcych mężczyzn; raczej niech na lekcje do nich schodzą się inne niewiasty, aby nauczać lub uczyć się, ponieważ nakazuje to apostoł”.

⁴¹ J. ORLANDIS – D. RAMOS-LISSON, *Historia de los concilios*, 143, przypis 32.

⁴² H. CHADWICK, *Priscillian*, 225-226.

⁴³ Obszerna analiza tego zagadnienia: K. SORDYL, *Pryscylianizm*, 243-264.

⁴⁴ R. VAN DAM, *Leadership*, 110.

– jak tego naucza Katolicki i Apostolski Kościół – lecz głosi, że są tylko jedną pojedynczą osobą, tak jakby tym samym co Ojciec był i Syn, i tym samym również Duch Święty – jak głosił Sabeliusz i Pryscylian – niech będzie wyklęty!”⁴⁵.

b) Błędy gnostyckie: „II. Jeśli ktoś wprowadza poza Trójcą Świętą jakoweś inne imiona Boskie i powiada, że w samym Bogu jest trójca trójcy – jak głosili gnostycy i Pryscylian – niech będzie wyklęty”⁴⁶.

c) Błędy Pawła z Samosaty i Fotyna: „III. Jeżeli ktoś głosi, że Syn Boży, Pan nasz, nie istniał, zanim się narodził z Dziewicy – jak utrzymywali Paweł z Samosaty, Fotyn i Pryscylian – niech będzie wyklęty”⁴⁷.

d) Błędy Cerdon, Marcjona i Maniego: „IV. Jeśli ktoś nie czci prawdziwego narodzenia się Chrystusa w ciele, lecz udaje oddawanie czci i pości w ten dzień oraz w dni niedzielne, gdyż nie wierzy, że Chrystus narodził się w prawdziwej naturze ludzkiej – jak głosili Cerdon, Marcjon, Mani i Pryscylian – niech będzie wyklęty!”⁴⁸.

e) Pozostałe błędy manichejskie w kanonach 5⁴⁹, 7⁵⁰, 11⁵¹, 12⁵², 14⁵³.

⁴⁵ BRACARA I (561), I, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 270-271.

⁴⁶ BRACARA I (561), II, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 270-271.

⁴⁷ BRACARA I (561), III, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 270-271.

⁴⁸ BRACARA I (561), IV, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 270-271.

⁴⁹ BRACARA I (561), V, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 272-273: „V. Jeśli ktoś wierzy, że dusze ludzi i aniołów powstały z substancji Boga – jak głosili Mani i Pryscylian – niech będzie wyklęty!”.

⁵⁰ BRACARA I (561), VII, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 272-273: „VII. Jeżeli ktoś głosi, że szatan nie był najpierw dobrym aniołem stworzonym przez Boga oraz że jego natura nie jest dziełem Bożym, lecz głosi, że wynurzył się z chaosu i ciemności oraz że nie ma żadnego stwórcy, lecz sam jest istotą i substancją złą – jak utrzymywali Manicheusz i Pryscylian – niech będzie wyklęty!”.

⁵¹ BRACARA I (561), XI, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 274-275: „XI. Jeżeli ktoś potępia małżeństwo między ludźmi i gardzi poczęciem potomstwa – jak głosili Mani i Pryscylian – niech będzie wyklęty!”.

⁵² BRACARA I (561), XII, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 274-275: „XII. Jeżeli ktoś głosi, że ciało ludzkie jest ukształtowane na obraz diabła oraz że poczęcie w łonie matki jest naśladowaniem dzieł szatańskich i dlatego nie wierzy w zmartwychwstanie ciała – jak głosili Mani i Pryscylian – niech będzie wyklęty!”.

⁵³ BRACARA I (561), XIV, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 274-275: „XIV. Jeżeli ktoś pokarmy z mięsa zwierząt, które Bóg dał na użytek ludziom, uważa za nieczyste i powstrzymuje się od nich nie dla umartwienia swego ciała, lecz uważając je za nieczyste do tego stopnia, że nawet jarzyn gotowanych z mięsem nie skosztuje – jak głosili Mani i Pryscylian – niech będzie wyklęty!”.

f) Inne herezje w kanonach ⁶⁵⁴, ⁸⁵⁵, ⁹⁵⁶, ¹⁰⁵⁷.

Tylko niektóre źródła patrystyczne powstałe na Półwyspie Iberyjskim podjęły tematy nikolaityzmu oraz niemoralności na tle seksualnym i ich ewentualnych związków z pryscylianizmem. Do tej grupy można zaliczyć takich autorów jak Apryngiusz z Beja⁵⁸, współczesny Pryscylianowi Turybiusz z Astorgi⁵⁹, który napisał list do papieża Leona I, prosząc go o opinię na temat Pryscyliana, oraz Izydor z Sewilli⁶⁰, który działał w schyłkowym okresie pryscylianizmu.

Apryngiusz z Beja w dwóch miejscach *Komentarza do Apokalipsy* nawiązuje do nikolaitów i potępia ich jako heretyków. Nie łączy jednak tej sekty z pryscylianami ani z żadną inną konkretną grupą heretycką⁶¹.

Turybiusz nie ograniczył swej korespondencji do biskupów z Galicji i Luzytanii⁶². Napisał także prywatny list (*epistola familiaris*) do

⁵⁴ BRACARA I (561), VI, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 272-273: „VI. Jeżeli ktoś wierzy, że dusze ludzkie najpierw przebywały w niebie i zgrzeszyły, a następnie za to zostały strącone w ludzkie ciała – jak głosi Pryscylian – niech będzie wyklęty!”.

⁵⁵ BRACARA I (561), VIII, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 272-273: „VIII. Jeżeli ktoś wierzy, że szatan powołał do istnienia na świecie jakieś stwory i swoją własną mocą szatan wywołuje grzmoty, błyskawice, burze i susze – jak głosi Pryscylian – niech będzie wyklęty!”.

⁵⁶ BRACARA I (561), IX, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 273: „IX. Jeżeli ktoś wierzy, że los dusz i ciał ludzkich zależy od gwiazd – jak głosili poganie i Pryscylian – niech będzie wyklęty!”. Grzegorz Wielki w 591 r. podkreśla, iż owa wiara w związek losu człowieka z gwiazdami to idea charakterystyczna dla pryscylian. GREGORIUS I, *Homiliae in Evangelia* X, 4, PL 76, 1111D-1112A: „4. Sed inter haec sciendum quod Priscillianistae [1112A] haeretici nasci unumquemque hominem sub constitutionibus stellarum putant; et hoc in adiutorium sui erroris assumunt, quod nova stella exiit cum Dominus in carne apparuit, cujus fuisse fatum eamdem quae apparuit stellam mutant”.

⁵⁷ BRACARA I (561), X, w: *Martinus Bracarensis*, tłum. M. Rola, 272-273: „X. Jeżeli ktoś dwanaście konstelacji gwiezdnych, które zazwyczaj obserwują astrologowie, uważa za odpowiedniki poszczególnych członków duszy i ciała oraz twierdzi, że są związane z imionami patriarchów – jak głosi Pryscylian – niech będzie wyklęty!”.

⁵⁸ M. FEROTIN, *Apringius de Beja*, Paris 1900; J. VAN BANNING, *Bemerkungen zur Apringius von Beja – Forschung*, „Zeitschrift für Antikes Christentum” 3 (1999), 113-119; M. SIMONETTI, *Apringio di Beja*, NDPAC, 452.

⁵⁹ W pierwszej połowie lat czterdziestych został wybrany nowy biskup Astorgi, Turybiusz, który uzyskał wykształcenie teologiczne poza Hiszpanią i z dużą niechęcią odnosił się do pryscylian. Za szczególnie niebezpieczne dla poprawnej doktryny i zasad moralnych uważał upodobanie pryscylian do czytania apokryfów.

⁶⁰ ISIDORUS HISPALENSIS, *De viris illustribus*, PL 83, 1081-1106; *El „De Viris Illustribus” de Isidoro de Sevilla. Estudio y edición crítica*, ed. C. Codoñer, Salamanca 1964.

⁶¹ *Comentario al Apocalipsis de Apringio de Beja*, ed. A. del Campo Hernández, Institucion San Jeronimo 25, Estella (Navarra) 1991.

⁶² List Turybiusza jest ostrożną prośbą o pomoc w przedstawieniu opinii. Jego autor

papieża Leona, dołączając kopię memorandum (*commonitorium*), gdzie wymienił szesnaście twierdzeń pryscylian i swój tekst (*libellus*) obalający je⁶³. Istotne informacje z tych trzech dokumentów można znaleźć w odpowiedzi Leona *Quam laudabiliter* (*Ep. 15*) z 17 lipca 447 roku. Leon cytuje twierdzenia i potępia każde z osobna⁶⁴, tak jak to zasugerował Turybiusz w swoim *libellus*. W tym miejscu zostaną przywołane tylko te twierdzenia, które dotyczą podjętego tematu:

7. Pryscylianie potępiają małżeństwo i prokreację⁶⁵.

9. Mówią, że „synowie obietnicy” zrodzeni są z kobiety, ale poczęci z Ducha Świętego⁶⁶.

14. Uważają, że ludzie są pod panowaniem gwiazd i znaków Zodiaku⁶⁷.

Trzy komentarze papieża potępiają nauczanie pryscylian przeciwko małżeństwu i prokreacji. Jeden znajduje się we wstępie, następne to punkty VII i XIV. Oznacza to, że niewiele mówi on o moralności pryscylian i nie wspomina o nikolaityzmie.

Lista zarzutów Turybiusza może wskazywać na to, że biskup Astorgi poznał bezpośrednio poglądy pryscylian. W liście do Ceponiusza i Hydacjusza przyznaje, że nie udało się mu odnaleźć trzech charakterystycznych doktryn, które generalnie były kojarzone z sektą. W związku z tym na pewno szukał w innych źródłach. Prawdopodobnie oparł się bezpośrednio na *Commonitorium* Orozjusza, być może na Augustynie⁶⁸.

poddaje osądowi Ceponiusza i Hydacjusza zarówno swoje streszczenie propozycji pryscylian, jak i ich obalenie, prosząc ich, by uzyskali pomoc od innych biskupów. Ponieważ Turybiusz był bardzo młodym biskupem, brakowało mu koniecznej pozycji, aby mógł być liderem, i nie był pewien, czy jego posunięcie zostanie zaakceptowane nawet przez tych, do których zdecydował się zwrócić. Szerzej na ten temat: K. SORDYL, *Pryscylianizm*, 162-164.

⁶³ LEO I PAPA, *Epistola 15, Praefatio*, PL 54, 678-680. Na temat *epistola familiaris* zobacz dyskusję w: B. VOLLMANN, *Studien zum Priscillianismus. Die Forschung, die Quellen, der fünfzehnte Brief Papstes Leos des Großen*, St. Ottilien 1965, 142-144. Leon wyjaśnia, że *commonitorium* i *libellus* częściowo się pokrywają, jeśli chodzi o tekst i temat.

⁶⁴ LEO I PAPA, *Epistola 15*, 1-16, PL 54, 677A-692B.

⁶⁵ Tamże 15, 7, PL 54, 683C-684A. Por. CAESARAUGUSTA (380), 1, SCL 1, 293; FILASTRIUS BRIXIENSIS, *De haeresibus* 84, PL 12, 1196A-1197B.

⁶⁶ LEO I PAPA, *Epistola 15*, 9, PL 54, 684B-684C

⁶⁷ Tamże 15, 14, PL 54, 687B-687C.

⁶⁸ B. Vollmann uważa, że Turybiusz podaje obiektywne informacje pochodzące z jego osobistych kontaktów z pryscylianami i zaprzecza, że istnieje bezpośrednia zależność od Orozjusza czy Augustyna. Zdaniem H. Chadwicka istnieje pewna zależność, prawdopodobnie od Orozjusza. Por. B. VOLLMANN, *Studien zum Priscillianismus*, 167; H. CHADWICK, *Priscillian of Avila*, 213.

Wydaje się, że używał także tekstów z synodów w Saragossie z 380 r. i Toledo z 400 r. Dokumenty tych dwóch synodów są niekompletne, dlatego nie da się kategorycznie stwierdzić, co zawierały brakujące części, a czego nie. Zarzuty przedstawione przez Turybiusza przypisywane były pryscylianom, podczas gdy wszyscy, włączając samych pryscylian, którzy się przed nimi bronili, kojarzyli je z manicheizmem. I właśnie to zestawienie pryscylian z manichejczykami mogło skutkować zarzutami dotyczącymi deprawacji seksualnej.

Kolejne zagadnienie dotyczy źródeł informacji, które przedstawiają pryscylian jako rozwiązłych. Należy przyjrzeć się także niektórym pisarzom spoza Półwyspu Iberyjskiego, Sulpicjuszowi Sewerowi i Hieronimowi, którzy wypowiadali się przeciwko Pryscylianowi.

Papież Leon mógł skorzystać z opinii Sulpicjusza Serwera, który w swojej *Kronice* przedstawił swoje zastrzeżenia wobec Pryscyliana. Jego teksty opisują szczegółowo niektóre z praktyk wspólnoty pryscylikańskiej⁶⁹. Podstawowe oskarżenia dotyczą gnostycyzmu i manicheizmu. Dostępne świadectwa historyczne wyraźnie wspominają o oskarżeniach o magię lub czarnoksiężstwo tylko na procesie w Trewirze w latach 384-385: „Ten dwa razy uznał Pryscyliana za winnego, po tym jak Pryscylian został wysłuchany i wykazano, że oddawał się magii, a on nie zaprzeczył, że studiował nieprzyzwoite nauki, że brał udział w haniebnych spotkaniach kobiet i zwykł przemawiać nagi. Wtrącił go do więzienia do tego czasu, aż wiadomość dojdzie do władcy”⁷⁰.

W 451 r. Hieronim napisał list *Ad Ctesiphontem*, aby ostrzec adresata przed pelagianami, ale przy okazji nawiązał do Pryscyliana. Często podkreśla się zmiany opinii Hieronima odnośnie do wymowy śmierci Pryscyliana i jego towarzyszy. To prawda, że na początku przypisywał on ją osobistej nienawiści Hydacjusza i Itacjusza do oskarżanych, pisząc: „Pryscylian, który został zabity za sprawą Hydacjusza i Itacjusza”⁷¹. Jego ostateczne stanowisko jest jednak przeciwne galicyjskiemu heretykowi, którego śmierć ukazuje on jako popartą powszechnym przyzwoleniem⁷².

⁶⁹ Sulpicius Severus, *Chronica* II, 48-50, SCh 441, 336-343.

⁷⁰ Tamże, 50, 3, SCh 441, 342: „Is Priscillianum gemino iudicio auditum convictumque maleficii nec diffitentem obscenis se studuisse doctrinis, nocturnos etiam turpim feminarum egisse conventus nudumque orare solitum, nocentem pronuntiavit redegitque in custodiam, donec ad principem referret”.

⁷¹ Hieronymus, *De viris illustribus* 121, PL 23, 711A: „Priscillianus ... qui factione Hidatii et Itacii caesus est”.

⁷² Tenze, *Ad Ctesiphontem* 2, PL 45, 1693: „Ad tanta enim eos virtutum culmina transcendisse, ut carnis operibus illudant Priscillianus in Hispania pars Manichaei, de tur-

A. Ferreiro w szczegółowych badaniach tego listu zidentyfikował fragment, w którym Hieronim celowo połączył Pryscyliana z Szymonem Magiem i jego „następcami”⁷³. Wśród tych następców wymienił Mikołaja z Antiochii. Hieronim stworzył listę heretyków mężczyzn i paralelną listę kobiet. Zrównał Mikołaja z Antiochii z grupami kobiet, które uczestniczą w orgiach i innych praktykach seksualnych⁷⁴. Ogólny cel tej listy, zdaniem niektórych badaczy, to przedstawienie Pryscyliana i jego zwolenników jako wspólnoty zdeprawowanej na tle seksualnym. Hieronim miał posłużyć się w tym celu powiązaniem pryscylian z nikolaitami, ponieważ to oni byli w starożytnym świecie synonimem tego rodzaju zepsucia moralnego.

Pojawia się w tym miejscu kwestia wiarygodności Sulpicjusza i Hieronima w ich ocenach sekty pryscylikańskiej. Wśród badaczy pryscylianizmu istnieje bowiem przekonanie, że Sulpicjusz i Hieronim nie rozumieli do końca Pryscyliana i jego doktryn⁷⁵. Argumentują oni między innymi, że obaj pisarze tworzyli poza Półwyspem Iberyjskim i w związku z tym polegali na informacjach, które mogły już być manipulowane. A. Ferreiro uważa, że Sulpicjusza i Hieronima nie można uznać za niewiarygodnych, jeśli chodzi o studia nad pryscylianizmem. Stanowczo stwierdza jednak, że jeśli chodzi o kwestię niemoralności, obaj autorzy zbyt polegali na pewnej tradycji ustnej. Nie zgadzam się z tą opinią, a argumentacja została przedstawiona w mojej monografii poświęconej pryscylianizmowi⁷⁶.

Po drugiej stronie sporu stoi Izydor z Sewilli. Wiedział on, że Itacjusz z Ossonoby odgrywał główną rolę w tej historii, zawsze razem z Hydacjuszem, stojącym na czele opozycji wobec Pryscyliana. Był on głównym oskarżycielem na jego procesie i wkrótce potem postacią stwarzającą podziały wśród biskupów Hiszpanii i Galii. Izydor uwzględnił go w swoim katalogu słynnych ludzi, nie mówiąc nic o jego biskupstwie. Nadmienia, jaki jest jego przydomek (Ithacius Clarus), i dodaje, że „napisał on książkę w formie apologii, w której pokazuje pełne nienawiści doktryny Pryscyliana i sztukę czarodziejstwa oraz ha-

pitudine cuius te discipuli diligunt plurimum, verbum perfectionis et scientiae sibi temere vindicantes”.

⁷³ A. FERREIRO, *Jerome's polemic*, 316-319.

⁷⁴ Tamże, 313.

⁷⁵ J. ORLANDIS – D. RAMOS-LISSON, *Historia de los concilios*, 71; R. VAN DAM, *Leadership*, 106.

⁷⁶ A. FERREIRO, *Jerome's polemic*, 309-332.

niebną rozpustę”, zauważając, że nauczycielem Pryscyliana był pewien Marek z Memfis, uczeń Maniego, uznawany za największego eksperta w sztukach magicznych⁷⁷.

Dla hiszpańskich autorów VII wieku pryscylianizm nie jest już rzeczywistą siłą, której muszą się oprzeć. Pamięć o tym ruchu jest jednak na tyle silna, że kompilatorzy hiszpańskiego zbioru prawa kanonicznego zachowali kanony synodu z Saragossy z 380 r. Ani Izydor z Sewilli, ani Julian z Toledo nie mieli powodu, aby zainteresować się Pryscylianem czy jego zwolennikami. Izydor w *Etymologiach* zamieścił datę pojawienia się Pryscyliana oraz informację, że „pryscylianie wzięli swą nazwę od Pryscyliana, który połączył w Hiszpanii dogmat składający się z błędów gnostycyzmu i manicheizmu”⁷⁸.

Izydor z Sewilli nie poruszył tematu swobody seksualnej pryscylian, nie ma też w jego pracach odwołania do nikolaityzmu. Przedstawił ocenę Pryscyliana, skupiając się przede wszystkim na błędach doktrynalnych, gnozie i manicheizmie, a nie na rozwiązłości seksualnej⁷⁹.

Pryscylian i jego zwolennicy byli oskarżani przez swoich przeciwników o swobodne zachowania seksualne. Teksty Bachariusza i *Traktaty* Pryscyliana świadczą, że obaj potępiali nikolaityzm, natomiast w literaturze antypryscylikańskiej łączono ich jednak z deprawacją seksualną. Zarzuty dotyczące moralności nie zawsze były formułowane wprost, zarówno przez autorów hiszpańskich, jak i starożytne synody. Warto także podkreślić, że niektóre informacje dotyczące moralności pryscylian, pochodzące od takich pisarzy, jak Sulpicjusz i Hieronim, nie były wolne od pewnego subiektywnego sposobu przedstawiania jej charakterystycznych cech.

⁷⁷ ISIDORUS HISPALENSIS, *De viris illustribus* 15, PL 83, 1092A: „Ithacius Hispaniarum episcopus, cognomento et eloquio Clarus, scripsit quemdam librum sub apologetici specie, in quo detestanda dogmata et maleficiorum eius artes libidinumque eius probra demonstrat, ostendens Marcum quemdam Memphiticum magicae artis scientissimum discipulum fuisse Manis et Priscilliani magistrum”.

⁷⁸ TENZE, *Etymologiarum sive Originum libri XX* V, 39, 37, PL 82, 228B: „Gratianus, an. VI. Priscilianus agnoscitur, VM.DLXXXIII”; VIII, 5, 54, PL 82, 303A: „Priscillianistae a Priscilliano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Manichaeorum Priscillianistae a Priscilliano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Manichaeorum permistum dogma composuit”.

⁷⁹ TENZE, *Etymologiarum sive Originum libri XX* VIII, 5, 5: „Nicolaitae dicti a Nicolao, diacono Ecclesiae Hierosolymorum, qui cum Stephano et ceteris constitutus est a Petro; qui propter pulchritudinem relinquens uxorem, ut qui vellet eam uteretur, versa est in stuprum talis consuetudo, ut invicem coniugia commutarentur. Quos Iohannes in *Apocalypsi* inprobat dicens (2, 6): «sed hoc habes, quod odisti facta Nicolaitarum»”.

Główne oskarżenia wobec pryscylian koncentrowały się na gnostycyzmie i manicheizmie i w zgodnej opinii wielu badaczy były uzasadnione. Niektóre wspólnoty katolickie w doktrynie i praktykach wspólnoty pryscylikańskiej słusznie odnajdywały elementy nikolaityzmu, ale nie był to podstawowy wymiar heterodoksji pryscylian.

Zakończenie

Powyższa analiza literatury pryscylikańskiej i antypryscylikańskiej dotyczyła oskarżeń pryscylian o rozwiązłość seksualną oraz nikolaityzm.

Źródła katolickie i pryscylikańskie podzielono na dwie grupy: pisma informujące o nikolaityzmie oraz dotyczące rozwiązłości seksualnej. Dodatkowo obie grupy podzielono na teksty, które zostały napisane na Półwyspie Iberyjskim, oraz pisma innego pochodzenia.

Autor *Traktatów* jednoznacznie zdystansował się od nikolaityzmu i go odrzucił. Na podstawie *Traktatów* stwierdzono, że kwestia rozwiązłości seksualnej nie stanowiła najważniejszego oskarżenia, które sformułowano wobec pryscylian.

Kanony synodu w Saragossie odnosiły się nie wprost do niemoralnych zachowań pryscylian. Na synodzie w Toledo nie sformułowano oskarżeń o swobodę seksualną prawdopodobnie z dwóch powodów: braku dowodów ze względu na „zamknięcie” tych wspólnot oraz kierowanie się przez pryscylian zasadą nawoływania do kłamstwa. Z kolei na pierwszym synodzie w Bradze potępiono praktykę „adoptowania” kobiet przez mężczyzn.

Na Półwyspie Iberyjskim tematy nikolaityzmu oraz niemoralności na tle seksualnym i ich związków z pryscylianizmem podjęli Apryngiusz z Beja, Turybiusz z Astorgi oraz Izydor z Sewilli. Natomiast kwestia wiarygodności Sulpicjusza i Hieronima w ich ocenach sekty pryscylikańskiej jest wciąż dyskutowana przez badaczy i nie znalazła dotąd rozstrzygnięcia.

Główne oskarżenia wobec pryscylian koncentrowały się na kwestiach doktrynalnych. Zarzuty dotyczące moralności nie zawsze były formułowane wprost, zarówno przez autorów hiszpańskich, jak i starożytne synody. Kościół dostrzegł jednak słusznie w doktrynie i praktykach wspólnoty pryscylikańskiej rozwiązłość seksualną czy elementy nikolaityzmu.

The Analysis of Priscillian and Anti-Priscillian Literature
concerned the Accusing Priscillian People
of Promiscuity and Nicolaism
Summary

The Catholic and Priscillian sources were divided into 2 groups: documents informing about Nicolaism and these concerning promiscuity. Additionally, two groups were divided into texts which were written in the Iberian Peninsula and the documents of other origin.

The author of Treaties unequivocally distanced himself from Nicolaism and rejected it. On the base of Treaties it was claimed that the matter of promiscuity was not the main accusation, which was formed towards Priscillian people.

Cannons of Councils of Saragossa pertained to indirectly to immoral behaviors of Priscillian people. During Councils of Toledo there were not any accusations of sexual freedom probably because of two reasons: the lack of evidences on account of "closing" those communities and Priscillian's following the rule of calling to falsehood. When during the first Councils of Braga the practice of adopting women by men was deprecated.

In the Iberian Peninsula the discussion concerning Nicolaism and immorality against the sexual background and their connections with priscillianism were taken by Apringius of Beja, Turibius of Astorga and Isidore of Seville. The matter of reliability of Sulpitius and Jerome in their opinion as priscillian sect has been still discussed by the researchers and has not been solved yet.

The main accusations against Priscillian people were concentrated on the doctrinal matters. The accusations concerning morality were not always formed directly both by Spanish authors and ancient councils. The Church has noticed rightly in doctrine and the practices of Priscillian community the promiscuity and the elements of Nicolaism.

Słowa kluczowe: pryscylianizm, pryscylianie, nikolaityzm, rozwiązłość seksualna, teksty antypryscyliańskie.

Keywords: priscillianism, Priscillian people, Nicolaism, promiscuity, anti-priscillian texts.

Bibliografia

1. Źródła patrystyczne

1.1. Akta synodalne, kanony

Bracara I (561): Martinus Bracarensis, *Dzieła*, tłum. M. Rola, Kęty 2008, 264-291.

Bracara II (572): Martinus Bracarensis, *Dzieła*, tłum. M. Rola, Kęty 2008, 292-309.

Caesaraugusta (380): *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, red. A. Baron – H. Pietras, SCL 1, Kraków 2006, 292-294; *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, ed. J. Vives – T. Marin, Instituto Enrique Flórez, coll. España cristiana 1, Barcelona/Madrid 1963, 16-18; *Acta Concili Caesaraugustani*, PL 84, 315-318; *Concilio I de Zaragoza. Texto crítico*, ed. F. Rodríguez, w: *I Concilio Caesaraugustano. MDC aniversario*, ed. G. Fatás Cabeza, Institución „Fernando el Católico”, Zaragoza 1981, 9-25.

Toletum I (ca. 400): *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, red. A. Baron – H. Pietras, SCL 4, Kraków 2010, 120-133; *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, ed. J. Vives – T. Marin, coll. España cristiana 1, Barcelona/Madrid 1963, 19-33.

1.2. Pisarze wczesnochrześcijańscy

Augustinus, *Contra mendacium*, PL 40, 517-548, ed. I. Zycha, CSEL 41, Vindobonae 1900, 467-528.

Augustinus, *De haeresibus* 5 i 70, CCSL 46, Turnholti 1979, 333-334; „*The Haeresibus*” of Saint Augustine, ed. L.G. Müller, Catholic University of America Patristic Studies 90, CUA Press 1956, 64-67, 110-113.

Bacharius, *De fide*, PL 20, 1019-1036.

Clemens Alexandrinus, *Stromata, I-VI*, ed. O. Stahlin – L. Früchtel – U. Treu, GCS 52, Berlin 1985; tłum. J. Niemirska-Pliszczyńska, Warszawa 1994.

Comentario al Apocalipsis de Apringio de Beja, ed. A. del Campo Hernández, Institución San Jeronimo 25, Estella (Navarra) 1991.

Dictinius de Astorga, *Libra*, w: *Die „Libra” des Priscillianisten Dictinius von Astorga*, ed. E. Lezius, w: *Abhandlungen für Alexan der von Öttingen zum 70. Geburtstag gewidmet von Freunden und Schülern*, Beck, München 1898, 113-124.

Epiphanius, *Panarion*, ed. F. Williams, *The Panarion of Epiphanius of Salamin*, Leiden 1987.

Filastrius Brixiensis, *De haeresibus*, PL 12, 1111-1302A.

Gregorius I, *Homiliae in Evangelia*, PL 76, 1075-1312C.

Hieronymus, *Ad Ctesiphontem*, PL 45, 1692-1695.

Hieronymus, *De viris illustribus*, PL 23, 601-720A.

Irenaeus, *Adversus Haereses* I, SCh 264, ed. A. Rousseau - L. Doutreleau, Paris 1979.

Isidorus Hispalensis, *De viris illustribus*, PL 83, 1081-1106; *El „De Viris Illustribus” de Isidoro de Sevilla. Estudio y edición crítica*, ed. C. Codoñer, Salamanca 1964.

Isidorus Hispalensis, *Etymologiarum sive Originum libri XX*, PL 82, 73-728C.

- Leo I Papa, *Epistola 15. Ad Turribium Asturicensem episcopum*, PL 54, 677-692B.
- Priscillianus, *Tractatus I-XI, Priscilliani quae supersunt maximam partem nuper detexit adiectisque commentariis criticis et indicibus primus edidit Georgius Schepss accedit Orosii commonitorium de errore Priscillianistarum et Origenistarum*, ed. G. Schepss, CSEL 18, Vindobonae 1889, 3-106; PLSuppl 2, ed. A. Hamman, 1413-1483: *Tractatus I, Liber apologeticus*, CSEL 18, 3-33; PLSuppl 2, 1413-1434; *Tractatus II, Liber ad Damasum episcopum*, CSEL 18, 34-43; PLSuppl 2, 1434-1441.
- Refutatio omnium haeresium*, ed. P. Wendland, GCS 26, Leipzig 1916, 1-293.
- Sulpicius Severus, *Chronica*, ed. G. De Senneville-Grave, SCH 441, Cerf, Paris 1999.

2. Opracowania

- Amann É., *Nicolaites*, DTC XI (1931), 499-506.
- BABUT E.CH., *Priscillien et le Priscillianisme*, Paris 1909.
- Banning J. van, *Bemerkungen zur Apringius von Beja – Forschung*, „Zeitschrift für Antikes Christentum” 3 (1999), 113-119.
- BURRUS, V., *The making of a heretic: gender, authority and the Priscillianist controversy*, Berkeley 1995.
- CHADWICK H., *Priscillian of Avila. The occult and the charismatic in the early church*, Oxford 1976.
- CONTI M., *Priscillian of Avila: The Complete Works*, New York 2010.
- D’ALÈS A., *Priscillien et l’Espagne chrétienne à la fin du IV siècle*, Gabriel Beauchesne, Paris 1936.
- Dam R. van, *Sheep in Wolves Clothing: The Letters of Consentius to Augustine*, „Journal of Ecclesiastical History” 37 (1986), 515-535.
- DAM R. VAN, *Leadership and Community in Late Antique Gaul*, Berkeley – Los Angeles 1985, 87-114.
- Escribano M.V., *Sobre la pretendida condena nominal dictada por el Concilio de Caesaraugusta del año 380*, w: ACS, 123-133.
- Ferotin M., *Apringius de Beja*, Paris 1900.
- Ferreiro A., *Jerome’s polemic against Priscillian in his letter to Ctesiphon (133,4)*, REAug 39 (1993), 309-332.
- Ferreiro A., *Priscillian and Nicolaitism*, VChr 52/4 (1998), 387.
- Fox K.A., *The Nicolaitans, Nicolaus and the early Church*, Studies in Religion, Sciences Religieuses 23/4 (1994), 490-493.
- LÓPEZ CANEDA R., *Prisciliano. Su pensamiento y su problema histórico*, Santiago de Compostela 1966.
- OLIVARES GUILLEM A., *Prisciliano a través del tiempo. Historia de los estudios sobre el priscilianismo*, La Coruña 2004.
- Orlandis J. – Ramos-Lisson D., *San Martino de Dumio y el II Concilio Bracarense (572)*, w: *I padri e le scuole teologiche nei concili*, ed. S. Grohe – L. Leál – V. Reale, Roma 2006, 249-262.
- PUECH A., *Les origines du priscillianisme et l’orthodoxie de Priscillien*, BALAC 2 (1912), 81-95, 161-213.

- Ramos-Lissón D., *Historia de los concilios de la España romana y visigoda, Historia de la Iglesia 13*, Universidad de Navarra, Pamplona 1986.
- Ramos-Lissón D., *San Martino de Dumio y el II Concilio Bracarense (572)*, w: *I padri e le scuole teologiche nei concili*, ed. S. Grohe, L. Leál, V. Reale, Città del Vaticano 2006, 249-262.
- Rola M., Starowieyski M., *Marcin z Brakary, teksty prawnicze*, WST 2 (1984), 79-84.
- SÁNCHEZ S.J.G., *Priscilien, un chretien non conformiste*, Théologie Historique 120, Beauchesne, Paris 2009.
- Simonetti M., *Apringio di Beja*, NDPAC, 452.
- Sordyl K., *Pryscylianizm. Teologia i historia*, Kraków 2015.
- Vollmann B., *Studien zum Priszillianismus. Die Forschung, die Quellen, der fünfzehnte Brief Papstes Leos des Großen St. Ottilien* 1965, 142-144.

3. Pomoce

- Dictionnaire de théologie catholique*, t. X-XI, ed. A. Vacat, Letouzey et Ané, Paris 1930-1950.
- Nuovo dizionario patristico e di antichità cristiane*, t. I-III, ed. A. Di Berardino, Genova – Milano 2008.